

**«Επιστημολογική συγκριτική θεώρηση των κειμένων
του Χρήστου Φράγκου: Α. Μορφές Δεοντολογίας στην
Παιδαγωγική και στις άλλες επιστήμες.
Β. Επιστημολογικές αναζητήσεις στην Παιδαγωγική:
Θεωρητικές προσεγγίσεις-Εκπαιδευτική Πολιτική- Σχολική
Πράξη»**

Ραχήλ Μαρτίδου

Σχολική Σύμβουλος Προσχολικής Αγωγής 37ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Νομού
Χαλκιδικής

rmartidou@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο καθηγητής Χρήστος Φράγκος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και καθιέρωση της παιδαγωγικής επιστήμης στο δεύτερο μισό του 20 αιώνα στη χώρα μας. Μέσα από τη συγκριτική επιστημολογική θεώρηση δύο χαρακτηριστικών του κειμένων ανιχνεύεται η συγκρότηση της παιδαγωγικής του σκέψης, οι αρχές που τη διέπουν, οι ιδεολογικές του αναφορές και το όραμά του για την εκπαίδευση.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Χρήστος Φράγκος, επιστημολογική θεώρηση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο καθηγητής Χρήστος Φράγκος θεωρείται ένας από τους κυριότερους εκφραστές της σύγχρονης παιδαγωγικής στη χώρα μας τη μεταπολεμική περίοδο (Αντωνίου, 2008). Με σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εξειδικεύτηκε στα παιδαγωγικά στις Η.Π.Α, στη Γαλλία και στην Ελβετία. Διετέλεσε καθηγητής Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Είναι μέλος της Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας. Η συμβολή του ιδιαίτερα στην Προσχολική Παιδαγωγική θεωρείται κατά γενική παραδοχή εξαιρετικά σημαντική από όλο τον εκπαιδευτικό κόσμο. Επίσης είναι γνωστός για το διδακτικό μοντέλο διαλεκτικής σύνθεσης που επεξεργάστηκε εμπνεόμενος από τη Σωκρατική Μαιευτική Μέθοδο (Φράγκος, 1984, Μπακιρτζής, 2004). Στη μελέτη μας επιχειρούμε μία συγκριτική επιστημολογική θεώρηση των κειμένων του:

α. Μορφές Δεοντολογίας στην Παιδαγωγική και σε άλλες Επιστήμες και β. Επιστημολογικές Αναζητήσεις στην Παιδαγωγική: Θεωρητικές Προσεγγίσεις – Εκπαιδευτική Πολιτική – Σχολική Πράξη.

Πρόκειται για κείμενα γραμμένα σε χρονική απόσταση περίπου μιας εικοσαετίας (1981 και 1998 αντίστοιχα). Και τα δύο αναφέρονται σε συναφή θέματα.

Επιλέξαμε να συγκρίνουμε επιστημολογικά τα παραπάνω δύο σημαντικά επιστημονικά κείμενα, του καθηγητή Φράγκου διότι θεωρούμε ότι πληρούν τους όρους μιας τέτοιας επιστημολογικής συγκριτικής θεώρησης. Το πρώτο κείμενο είναι άρθρο του συγγραφέα στο περιοδικό Σύγχρονη Εκπαίδευση ενώ το δεύτερο είναι μέρος ευρύτερης εργασίας, με τον τίτλο «Παιδαγωγικές έρευνες και εφαρμογές» (Φράγκος, 1993). Το κείμενο αποτέλεσε

ανακοίνωση στη συνάντηση του Σεμιναρίου για τη Διεπιστημονική Έρευνα (19-5-1981), είναι δε δημοσιευμένο ως αυθύπαρκτο άρθρο στα Εκπαιδευτικά.

Θα αρχίσουμε τη θεώρησή μας παρουσιάζοντας το περιεχόμενο των άρθρων, καταγράφοντας δηλαδή τις θεωρητικές αναζητήσεις, τους προβληματισμούς και τις θέσεις του συγγραφέα στα θέματα της επιλογής του, τα οποία δεν είναι οπωσδήποτε αναγκαίο να είναι και κοινά. Μέσα από την ανάλυση του περιεχομένου τους, στη συνέχεια, μας είναι εύκολο να διαπιστώσουμε σημεία στα οποία συγκλίνουν οι απόψεις του συγγραφέα, ο τρόπος με τον οποίον αναπτύσσονται επιστημολογικά οι θέσεις τους καθώς και σημεία στα οποία διαφέρουν.

Α. ΜΟΡΦΕΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Στην αρχή του πρώτου άρθρου υποστηρίζεται από το συγγραφέα ότι δεν παρουσιάζονται απόψεις οι οποίες θα αλλάξουν τα επιστημολογικά δεδομένα, αλλά οι απόψεις αυτές θα είναι αποτέλεσμα της πολυετούς εμπειρίας του στο χώρο της παιδαγωγικής, ιδιαίτερα στον τομέα της έρευνας και τον εκπαιδευτικό στοχασμό. Ήδη από την αρχή του άρθρου δίνεται βάρος στην ελευθερία, στην αυτονομία και την αναζήτηση της καθαρής γνώσης και το επιστημονικά αληθινό και όχι στις όποιες σκοπιμότητες, δεοντολογίες, ή τη στράτευση. Θέση του συγγραφέα είναι ότι «ο επιστήμονας είναι αδέσμευτος».

Στο άρθρο τονίζεται ότι η δεοντολογία είναι αδύνατο να αποσπαστεί από την επιστήμη και είναι απαραίτητο να διερευνώνται οι μορφές της και οι όροι. Στη συνέχεια το άρθρο αναφέρεται στις διαφορετικές δεοντολογικές μορφές των τριών τάσεων αγωγής, την παλιά, τη νέα και τη σύγχρονη. Οι τρεις αυτές τάσεις διαμορφώνουν και διαφορετικούς τύπους ανθρώπου: Η παλιά τάση αγωγής διαμορφώνει τον παθητικό υπάκουο και εξαρτημένο τύπο ανθρώπου, η νέα τάση αγωγής διαμορφώνει τον ατομικιστή και διαλογικό τύπο ανθρώπου ενώ τέλος, η σύγχρονη τάση δίνει ευρύτερο ρόλο στον τρίτο τύπο ανθρώπου. Σύμφωνα μ' αυτόν, ο άνθρωπος είναι μεταρρυθμιστής και καινοτόμος, χαρακτηρίζεται από νεωτερικά στοιχεία και επιδιώκει την κοινωνική αλλαγή. Στις συντηρητικές τάσεις επικρατεί, κυρίως, ο απλός αναπαραγωγικός ρυθμός, στις νέες τάσεις ο μετασχηματιστικός ρυθμός και στις επαναστατικές τάσεις ο μεταμορφωτικός ρυθμός.

Στη συνέχεια εντοπίζονται οι μορφές δεοντολογίας στη σύγχρονη αγωγή στα σχολεία του τόπου μας των οποίων οι προσανατολισμοί βρίσκονται στην κλασική αρχαιότητα ή στις χώρες από τις οποίες εξαρτάται η δική μας.

Επίσης παρουσιάζονται οι μορφές δεοντολογίας στην Παιδαγωγική μέσα από δύο κείμενα του Σοβιετικού παιδαγωγού Σκάτκιν το πρώτο κείμενο με τίτλο «Προβλήματα σύγχρονης διδακτικής», έχει εκδοθεί το 1980, στη Μόσχα και υπάρχει σε ανέκδοτη μετάφραση από την Μ. Δημητρίου. Στο κείμενο αυτό τονίζεται ότι «ένας σύγχρονος και μελλοντικός εργαζόμενος έχει ανάγκη από ένα πλατύ πολυτεχνικό ορίζοντα και ευλύγιστες πολυτεχνικές ικανότητες που μεταφέρονται σε νέες καταστάσεις. Μια σοβαρή πολυτεχνική προετοιμασία των μαθητών αποτελεί την απαραίτητη απαίτηση της ζωής που συνδέεται με τις αλλαγές του χαρακτήρα της εργασίας στις συνθήκες της επιστημοτεχνικής επανάστασης. Χρειάζονται όχι μόνο πλατιές και βαθιές γενικές πολυτεχνικές γνώσεις, αλλά και αναπτυγμένη αυτοτελής δημιουργική σκέψη».

Το δεύτερο κείμενο του Σκάτκιν είναι από τη συνθήκη της Ρώμης (25 Μάρτη 1957) της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Στο κείμενο αυτό υποστηρίζεται ότι «η οικονομική, κοινωνική, τεχνική και παιδαγωγική εξέλιξη στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής κοινότητας οδηγεί τους υπεύθυνους κύκλους να θέσουν τα προβλήματα της κατάρτισης με νέους όρους και να αντιμετωπίσουν την εξέλιξη των συστημάτων διδασκαλίας, των μέτρων προσανατολισμού και της επαγγελματικής ενημέρωσης».

Στα δύο αυτά κείμενα του Μ.Ν. Σκάτκιν θεωρεί ο συγγραφέας ότι παρουσιάζονται μορφές δεοντολογίας στην παιδαγωγική που οδηγούν μέσα από το σήμερα στον αυριανό άνθρωπο, ο οποίος θα είναι αναγκασμένος να ζήσει τις δικές του επιστημονικές και παραδοσιακές αξίες μαζί με τις αξίες όλων των άλλων ανθρώπων, μέσα σ' ένα κόσμο που θα είναι δημιουργικά ενωμένος με νέες μορφές συγκεκριμένης δεοντολογίας.

Ο συγγραφέας τέλος συμπεραίνει ότι σήμερα δεν μπορεί κανείς να παιδαγωγεί χωρίς να είναι δεμένος με άλλες επιστήμες, με άλλους ανθρώπους και με άλλες μορφές διερευνήσεων και καθορισμού των μορφών δεοντολογίας καθώς και με τις αναζητήσεις επιστημόνων άλλων χωρών.

Β. ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ – ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Στο δεύτερο κείμενο ο καθηγητής Φράγκος αναπτύσσει τις αντιλήψεις του διαμορφωμένες σε θεωρητικά σχήματα, σε σχέση με την εκπαιδευτική πολιτική και τη σχολική πράξη. Οι προβληματισμοί του συγγραφέα εστιάζονται, στην αρχή του άρθρου, στην ανωτατοποίηση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και Σχολών Νηπιαγωγών, στην εξύψωση του κύρους των δασκάλων και την βελτίωση των παιδαγωγικών σπουδών και ως εκ τούτου στην ανύψωση της μόρφωσης διδασκόντων και διδασκομένων. Ο συγγραφέας τονίζει τις ουσιαστικές δυσκολίες της εφαρμογής μιας τέτοιας εκπαιδευτικής αλλαγής καθώς αυτή συναντούσε την αντιδραστική στάση συντηρητικών κύκλων, κυρίως μέσα στα πανεπιστήμια, στάση που χαρακτήριζε ιδιαίτερα το παραδοσιακό πανεπιστήμιο της Αθήνας. Η αντίσταση των εξουσιαστικών μηχανισμών που υπήρχαν στα πανεπιστήμια και στους άλλους φορείς της εκπαίδευσης, κάμφθηκε μπροστά στο συνδικαλιστικό κίνημα των δασκάλων, στο προοδευτικό φοιτητικό κίνημα καθώς και το κομμάτι εκείνο της ελληνικής κοινωνίας που είχε συμφέρον σ' αυτές τις αλλαγές. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο καθηγητής Φράγκος ήταν οι μόνες αλλαγές που δεν πέρασαν μέσα από τα αποστειρωτικά φίλτρα της Ύψιστης Πανεπιστημιακής Λογικής που καθορίζει, *Ipsa Jure*, τη μεγαλόπρεπη αόρατη επινευτική αποδοχή και συγκατάθεσή της.

Το άρθρο εύλογα υπαινίσσεται τις αντιδράσεις του πανεπιστημιακού κατεστημένου σε οποιαδήποτε ευκαιρία άφηναν οι νομικές ρυθμίσεις περιθώρια μιας τέτοιας αμφισβήτησης, όπως επί παραδείγματι στην περίπτωση της ίδρυσης Τμημάτων Εξομοίωσης των αποφοίτων παιδαγωγικών Ακαδημιών και σχολών Νηπιαγωγών στα νέα Παιδαγωγικά Τμήματα. Η αρχική αυτή τοποθέτηση οδηγεί το συγγραφέα να επικεντρώσει τους προβληματισμούς στις νέες καταστάσεις που δημιουργούνται στην εκπαίδευση με την ένταξη της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Κατά συνέπεια στη συνέχεια εντάσσει τις επισημάνσεις του, όπως χαρακτηριστικά τονίζει, σε ένα μέσο αναγνώρισης καταστάσεων μέσα στο χώρο των επιστημολογικά παιδαγωγικών αναζητήσεων, που σήμερα τίθενται πιο έντονα με τη διαμορφωμένη πρόκληση σε κάθε επιστημονική περιοχή, ώστε να αυτοπροσδιοριστεί σε σχέση με άλλους τομείς και σε σχέση με τις ευρύτερες κοινωνικές αντιπαραθέσεις που έχουν δημιουργηθεί σε κάθε χώρα της Ευρώπης. Ο συγγραφέας απορρίπτει την υποταγή στις προσταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα «συνεπαγόμενα» επιδοτούμενα προγράμματα, αλλά εντοπίζει τα προβλήματα και προσεγγίζει έτσι καλύτερα τις υπάρχουσες κοινωνικές αντινομίες, αντιπαλότητες και κοινωνικές προκλήσεις των καιρών, όπως τονίζει. Οι επιστημολογικές αναζητήσεις του συγγραφέα έχουν διέξοδο στη σύνθεση των αντιθέσεων, η οποία εδράζεται στις διαφορετικές πολιτισμικές τάσεις και στην αναγνώριση των κοινωνικών αντιθέσεων.

Επιστρέφοντας στο πρόβλημα της ανωτατοποίησης και της εισόδου των παιδαγωγικών επιστημών στα πανεπιστήμια αναδεικνύει στη συνέχεια το θέμα της μετάλλαξης της γνώσης σε επίπεδο εκπαιδευτικής – παιδαγωγικής επικοινωνιακής σχέσης. Η διαδικασία αυτής της μετάλλαξης δεν υπακούει στην παλιά αφελή σκέψη «όποιος κατέχει τις γνώσεις ξέρει και να τις μεταδίδει», αλλά απαιτεί παραπέρα διαδικασίες, όπως επικοινωνιακό επίπεδο, πεδίο αλληλεπίδρασης και μορφές παιδαγωγικών συσχετίσεων. – Θέτει τα όρια της Παιδαγωγικής, δηλαδή καθορίζει την ταυτότητά της χωρίς να την αφήνει σε ένα κενό, από τον πολιτικό, κοινωνιολογικό, οικονομικό ή άλλο προβληματισμό.

Τις επιστημολογικές διαδρομές και τις κυριότερες διαμορφωμένες παιδαγωγικές θεωρίες στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες την τελευταία εικοσιπενταετία, παρουσιάζει στη συνέχεια του άρθρου, και διαμορφώνει παιδαγωγικά επιστημολογικά μοντέλα, σύμφωνα με πίνακα του Yves Bertrand.

Μία από τις πολλές επιστημολογικές αναζητήσεις του καθηγητή Φράγκου αναφέρεται στο Σωκρατικό μοντέλο και οι σχετικές διερευνήσεις του εκτείνονται σε διάρκεια μιας τριακονταετίας σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, δίπλα στις θεωρίες του Vygotsky και άλλων Σοβιετικών παιδαγωγών όπως του Σουχομλίνσκι, και του Νταβίντοφ, (Φράγκος, 1984), της θεωρίας του Piaget και εκείνων της Βρετανικής σχολής. Το επιστημονικό Σωκρατικό μοντέλο επεκτείνεται στην Ευρωπαϊκή του διάσταση και συναντάται με αντίστοιχα μοντέλα σε μια αλληλεξάρτηση, ώστε να καταντά πολύτιμο εργαλείο της Παιδαγωγικής, χρήσιμο για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Η θεωρία αυτή συμφύρεται με τις αντίστοιχες θεωρίες των Piaget, (1981), Bruner (1977), Vygotsky (1993) και παρουσιάζεται σε τρία σχήματα. Κυρίαρχη αντίληψη που διαπερνά τα τρία σχήματα είναι αυτή της ζώνης της επικείμενης ανάπτυξης, η οποία πρωτοαναφέρεται από τον Vygotsky. Η θεωρία αποκτά την ολοκληρωτική της εφαρμογή στο μοντέλο Fragos (1999).

ΣΥΓΚΡΙΣΗ

Τα δύο άρθρα, των οποίων το περιεχόμενο παρουσιάσαμε προηγουμένως αναφέρονται σε επίκαιρα επιστημολογικά θέματα της Παιδαγωγικής, με διαχρονική αξία. Γραμμένα σε απόσταση δύο περίπου δεκαετιών θίγουν επίκαιρα και σε πολλά σημεία παρόμοια προβλήματα της παιδαγωγικής θεωρίας και πράξης, που αφορούν την Ελληνική και Ευρωπαϊκή εκπαίδευση όλων των βαθμίδων, από το Νηπιαγωγείο ως το Πανεπιστήμιο. Και τα δύο άρθρα τα χαρακτηρίζει διαχρονικότητα και είναι ταυτόχρονα επίκαιρα, καθόσον τα διακρίνει ανατομία της κοινωνικής πολιτικής οικονομικής και κυρίως της εκπαιδευτικής πραγματικότητας ιδιαίτερα της χώρας μας. Το πρώτο άρθρο ανατέμνει την ελληνική κοινωνία και εκπαίδευση στο στάδιο της μετάβασής της από την απομόνωση, ύστερα από διάστημα επτά ετών παρέκκλισης από τον κοινοβουλευτικό βίο, ενώ το δεύτερο άρθρο επικεντρώνεται περισσότερο σε πρόσφατα προβλήματα της εκπαίδευσης με κυρίαρχο την εξύψωση της Παιδαγωγικής ως αντικείμενου διδασκαλίας το ρόλο των εκπαιδευτικών και του σχολείου εν όψει της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Και τα δύο άρθρα διακατέχει η Ιστορικότητα και η σε βάθος ανάλυση σε επιστημολογικό επίπεδο. Οι θέσεις του παιδαγωγού Φράγκου αναδεικνύονται εύλογα μέσα από τα δύο άρθρα ως παιδαγωγικές Αρχές και κατευθύνσεις, οι οποίες μπορούν να σηματοδοτήσουν νέες προοπτικές στη μεθοδολογία της διδασκαλίας και την πρόσληψη της γνώσης από τους νέους σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης. Οι παιδαγωγικές θεωρίες που παρουσιάζονται στο πρώτο άρθρο διαμορφώνονται, στην περίοδο ωριμότητας, σε παιδαγωγικά μοντέλα στα οποία συγκεράζονται η πολύχρονη εμπειρία με την επιστημολογική γνώση. Το δοκιμασμένο μέσα από τις έρευνες Σωκρατικό μοντέλο, το οποίο είναι ήδη διαμορφωμένο σε θεωρία και αποκτά συγκεκριμένο «Σχήμα», ολοκληρώνεται στο δεύτερο άρθρο γονιμοποιώντας τη μαιευτική Σωκρατική μέθοδο με την παλαιότερη και σύγχρονη ευρωπαϊκή θεωρία, ανατολική και δυτική.

Στο πρώτο άρθρο επισημαίνεται η αρνητική επίδραση στο ελληνικό σχολείο της στείρας αρχαιολατρίας, του άκρατου και άκριτου θαυμασμού και μίμησης προς ό,τι ευρωπαϊκό, αυτού που ο συγγραφέας, σε άλλη εργασία του στο συλλογικό τόμο «Ελληνικά και Ξένα Πανεπιστήμια, ονομάζει «μήλα των εσπερίδων». Στο δεύτερο άρθρο η αρχαιοελληνική σκέψη και κυρίως η μαιευτική μέθοδος, γονιμοποιεί τη σύγχρονη θεώρηση της εκπαίδευσης και από ελληνικό φαινόμενο απολήγει σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο, αφομοιώνοντας την αντίστοιχη ευρωπαϊκή σκέψη. Ο συγγραφέας εξάλλου διαθέτει όχι μόνο ελληνική αλλά και ευρωπαϊκή, ανατολική και δυτική εμβέλεια, όπως τούτο φαίνεται στην παρατιθέμενη στο άρθρο βιογραφία του.

Οι θεωρίες που διατυπώνονται και στα δύο άρθρα, αν και έχουν διαφορετικό θέμα, αλληλοσυμπληρώνονται ώστε να αποτελέσουν θέμα μιας ενιαίας εργασίας μιας και η δεοντολογία στην Παιδαγωγική που αποτελεί την κύρια θεματολογία στο πρώτο άρθρο ενυπάρχει ως θέμα και στο δεύτερο άρθρο, έστω κι αν δεν καταγράφεται ο όρος επακριβώς. Και στα δύο άρθρα, όπως τονίσαμε σύντομα παραπάνω, αντιμετωπίζεται η κοινωνική πραγματικότητα, μέσα στην οποία διαμορφώνεται και η εκπαιδευτική πραγματικότητα και μαζί και η Παιδαγωγική ως επιστήμη.

Επίκαιρα, κατά τον χρόνο της συγγραφής του πρώτου άρθρου, είναι τα θέματα που αφορούν τις σχέσεις παραγωγής, την κατανομή εργασίας και την διανομή των αγαθών. Είναι περίοδος διεκδικήσεων και αγωνίας για αλλαγές στην εκπαίδευση οι οποίες καθυστερούσαν για μεγάλο διάστημα, ενώ είχαν ωριμάσει οι συνθήκες. Τα θέματα αυτά στο πρώτο κείμενο αντιμετωπίζονται με την δέουσα αμερόληπτη κριτική σκέψη, όπως για παράδειγμα η παρουσίαση των διαφόρων τάσεων της αγωγής, παλιάς, νέας και σύγχρονης. Παρόμοια, στο δεύτερο άρθρο, παρουσιάζονται τα ίδια θέματα.

Η επιστημολογική αξία των δύο κειμένων καταδεικνύεται και από έναν επιπλέον ακόμη παράγοντα, αυτόν της διεπιστημονικής διάστασης. Στο πρώτο κείμενο οι επιστημολογικές αναζητήσεις περιλαμβάνουν εμπειρία από την τότε Σοβιετική Ένωση, ιδιαίτερα αυτήν της πολυτεχνικής εκπαίδευσης. Παράλληλα οι επιστημονικές αυτές αναζητήσεις εμπεριέχουν δυτικοευρωπαϊκή εμπειρία ώστε το μοντέλο παιδαγωγικής θεωρίας να είναι περισσότερο έγκυρο. Οι Παιδαγωγικές Αρχές και τα μοντέλα που προτείνονται από τον συγγραφέα παραχωρούνται εμάζια στη διάθεση του εκπαιδευτικού όλων των βαθμίδων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η παιδαγωγική σκέψη του Χρήστου Φράγκου διακρίνεται για τη συνέπεια και συνέχειά της. Αν και εκ πρώτης όψεως, στα δύο του κείμενα διαπραγματεύεται θέματα όχι απαραίτητα συμβατά μεταξύ τους, ωστόσο είναι εμφανής η διαχρονικά ολιστική του οπτική. Ο Χρήστος Φράγκος θεωρεί την εκπαιδευτική πραγματικότητα αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης πολιτικής, οικονομικής, και κοινωνικής πραγματικότητας. Δίνει έμφαση στις αρχές της σύγχρονης παιδαγωγικής. Απορρίπτει τη στείρα αρχαιολατρία αλλά χρησιμοποιεί δημιουργικά τη μαιευτική μέθοδο για να δώσει ώθηση στη σύγχρονη θεώρηση της εκπαίδευσης, τονίζοντας τη σημασία της δεοντολογίας στην παιδαγωγική επιστήμη. Εν κατακλείδι η παιδαγωγική του σκέψη υπερβαίνει στερεότυπα σχήματα κατεστημένες αντιλήψεις και αρχές και με συνθετικό τρόπο, επιδιώκει να διευρύνει κριτικά, τη θεώρηση της παιδαγωγικής επιστήμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνίου. Χ. (2008). *Παιδαγωγοί και παιδαγωγική στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bruner. J. (1977). *The Process of Education*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Μπακιρτζής. Κ. (2004). *Επικοινωνία και Αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg
- Piaget. J. (1981). *Ψυχολογία και Επιστημολογία*. (μετφρ. Γ. Λογοθέτης) Το Αθήνα, Υποδομή.
- Σκάτκιν. Μ. (1986). Αλλαγές στις μορφές διδασκαλίας στο Χ. Φράγκος «*Η Σύγχρονη διδασκαλία*». εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 287-290.
- Φράγκος. Χ. (1999). *Ψυχοπαιδαγωγική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Φράγκος Χ., (1998) Επιστημολογικές αναζητήσεις στην Παιδαγωγική: Θεωρητικές προσεγγίσεις-Εκπαιδευτική Πολιτική- Σχολική Πράξη, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 100, 31-41.
- Φράγκος. Χ. (1993) *Παιδαγωγικές έρευνες και εφαρμογές*. University Studio Press.
- Vygotsky. L. (1993). *Σκέψη και Γλώσσα*. (μτφ. Α.Ρόδη), Αθήνα, Γνώση.